

**ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА**

Творчість є одним з найважливіших процесів формування особистості, яка самоактуалізується.

Адже бажання створювати нові цінності, як відомо, проявляється не у всіх людей. Бажання творити обумовлюється, з одного боку, потенціалом здібностей, які притаманні людині, а з другого мотивацією. У. Мак-Клелланд уважав, що здатність до творчості багато в чому обумовлюється мотивацією досягнення. Одним із видів творчості є здатність до наукової діяльності. В науковій літературі цього напрямку дослідженню мотивації, на жаль, приділялося недостатньо уваги у вітчизняній літературі. Аналізуючи це питання, учені, такі як А. Сміт-Дзерді, Рамон-і-Кахаль, пояснюють потребу в науковій творчості по-різному. Так, наприклад, Рамон-і-Кахаль вважає, що дослідників відрізняє від інших людей мотивація, яка об'єднує дві пристрасті: любов до істини і бажання слави (Льїн).

Виникає питання про те, яку людину можна назвати творчою? Аналіз цього питання є досить складним і вимагає різнобічного вивчення особистості. Ми розглядаємо мотиваційний спектр діяльності і поведінки людини, як один з найважливіших, що виражають сутність її властивостей [5].

Г. Олпорт в поняття «риси особистості» людини включив мотиваційні й інструментальні риси, первинні та вторинні риси. Мотиваційні риси – ті, які є джерелом поведінки, збуджують людину до певних цілеспрямованих дій.

А. Маслоу вважає, що креативність як здатність породжувати надзвичайні ідеї, відхилитися від традиційних схем мислення – пов'язана з самоактуалізуючою особистістю.

Самоактуалізована особистість характеризується властивостями, які виражаються в системі цінностей, однією з яких є філософське прийняття себе, соціального життя в цілому, а також природи і фізичної реальності [4].

Однією з властивостей самоактуалізованої особистості, на думку А. Маслоу, є те, що вона є менш «окультуреною». Їй також властиве вміння «творчого бачення».

Виходячи з цих положень, ми вважаємо, що інтерес до наукової діяльності, як творчості, виникає пізніше, ніж до інших видів творчої діяльності і потребує високого рівня інтелекту, який являє собою потенціал для розвитку творчості. Для того, щоб відбувся процес формування творчої особистості, необхідно розвивати у молодого людини мотивацію досягнення успіху.

Студентство є тим соціальним прошарком, який формує молоду інтелігенцію. Саме в студентські роки формується творча особистість. Як же відбувається цей процес?

Юнацький вік, який співпадає з періодом навчання

у вузі, є найбільш оптимальним у пізнанні довколишнього світу. Як про це писав Б. Г. Ананьєв, пізнавальні процеси досягають найвищого рівня саме в цей період, що робить його чутливим до навчання [1].

В цей період особливо активно зростає інтелектуальний рівень особистості. Особистість має інтелектуальний потенціал, який представляє зв'язок потенціальних можливостей людини з тенденціями, з рушійними силами інтелекту, з мотиваційно-потребовою сферою і загальними здібностями людини і, енергетичним забезпеченням творчої продуктивності людини.

Б. Г. Ананьєв розглядав інтелект як багаторівневу організацію пізнавальних сил, яка включає психофізіологічні процеси, психічні стани і властивості особистості. Отже за Ананьєвим, інтелект – це складна розумова діяльність, яка представляє собою єдність пізнавальних функцій різного рівня.

Говорячи про механізми формування в людини нових мотивів і потреб і нової структури мотивації, в результаті чого в людини з'являються нові внутрішні спонукання до діяльності, не можна обійти й ті процеси та засоби, які сприяють цьому.

А ще, – основні потреби і мотиви, що лежать в основі відповідних спонукань людини, залишаються незмінними [2, с. 31].

У юнаків збагачується мотивація навчальної діяльності, утворюється система мотивів, в якій провідне місце посідають мотиви широкого соціального змісту.

У міркуваннях юнаків виявляється розуміння ними тих вимог, які ставлять до їхньої навчальної діяльності ВНЗ і суспільство. Основною при цьому є вимога наполегливо оволодівати знаннями, уміннями та навичками, щоб стати освіченою, всебічно розвинутою людиною, здатною продовжувати творчу працю старшого покоління. Метою свого учіння юнаки усвідомлюють як підготовку до майбутньої суспільно корисної діяльності. Вони засуджують несвідоме, байдуже, безвідповідальне, несумлінне ставлення деяких своїх однокурсників до навчання, яке зумовлює низький рівень їх успішності (И.Ю. Кулагина, В.Н. Колоцький).

Особливості мотивації навчальної діяльності студентів виявляються і в їхньому ставленні до оцінок. Юнаки високо оцінюють ерудицію й глибокі знання, які виходять за межі навчальної програми підручників. Тому у групах студентів повагою і авторитетом користуються часто не ті юнаки, які дістають добрі й відмінні оцінки за знання програмного матеріалу, а ті, які глибоко захоплюються якоюсь галуззю науки та виявляють у ній різнобічні й глибокі знання.

З інтересом до знань як мотиву учіння пов'язані переживання студентами інтелектуальних почуттів (задоволення від розумового напруження, радості пізнання, відкриття нового, невідомого тощо). Інтерес до набуття знань нерідко у студентів поєднується з потребою в самоосвіті, прагненням до вдосконалення своїх пізнавальних можливостей, розвитку здібностей. Це виявляється в самостійних пошуках нових джерел освіти. Студенти не обмежуються освітньою програмою, вони широко використовують бібліотеки.

Для окремих студентів значущими є мотиви особистої користі. Вища освіта потрібна їм для того, щоб досягти деяких благ, одержати приємну роботу, посаду з високим заробітком. У подібних міркуваннях виявляються егоїстичні риси характеру людини.

Характерною рисою розвитку особистості в юнацькому віці є становлення її світогляду, тобто системи поглядів на світ, суспільне життя, його минуле й майбутнє, на мораль, науку, мистецтво, на людину і сенс її життя. У процесі становлення світогляд починає регулювати взаємини юнаків і дівчат, впливати на формування їхніх ціннісних орієнтацій, на поведінку, ставлення до людей і проектування свого майбутнього.

Вростаючи в суспільство, молоді люди устанавлюють власну ієрархію цінностей, яка часто суперечить поглядам найближчого довкілля. Гуманізм, соціальна справедливість, свобода думки й совісті, громадянська мужність – ось ті нові питання, які глибоко хвилюють молодь і які вона не завжди може розв'язати. У таких випадках емоційне ставлення бере верх над інтелектом, унаслідок чого виникає недостатня критичність до власних поглядів (А. П. Соболев).

Існує тісний зв'язок між формуванням особистості, її емоцій та інтелектуальним розвитком. Унаслідок зростання інтелектуальних можливостей молодь починає цікавитися загальнолюдськими проблемами, що викликає специфічне порушення емоційної рівноваги. І саме тому, що це – період планування власного життя, вростання в суспільство, в неї виникають питання, які стимулюють інтелект, змушуючи його виходити за межі пізнаного.

Початок процесу формування мотивації до творчої діяльності студентів пов'язаний з організацією і керівництвом процесом дослідницької діяльності студентів з боку науковців-викладачів. Але, згодом, на певному етапі, відбувається поява процесуального мотиву, тобто мотиву, пов'язаного з інтересом до самої діяльності. Саме на цьому етапі можна сказати про появу творчої особистості.

Першим етапом дослідницької діяльності є цікавість. Як вважає Р. Френкін, цікавість виникає тоді, коли є новизна. Дослідницька поведінка первісно мотивується новизною.

В дослідженнях Р. Ерла було показано, що якщо тваринам дозволяють вибрати серед двох незнайомих стимулів, один з яких складніший за інший, то вони

віддають перевагу саме йому. Люди також обирають складні об'єкти. [6]

На основі цих досліджень Дембером і Ерлом була створена теорія дослідницької поведінки. Вона базується на припущенні про те, що існує особлива мотивація до сприймання оптимальної складності. Одним з аспектів цієї теорії є поняття межі кроку, згідно з якою індивід зникає до певного рівня складності (так званого рівня адаптації), і він володіє мотивацією досліджувати стимули, складність яких є дещо вищою, ніж в адаптації.

Відомий західний психолог Берлайн вважав, що в основі як ігрової, так і дослідницької поведінки, лежить механізм активації [6, с. 551]. Френкін вважає, що різниця у рівні активації і тривожності людей пояснює їх відмінність в дослідницькій поведінці. В стані тривоги сила дослідницької поведінки значно послаблюється.

Два відомих психолога (Дечі та Райан) розробили теорію самодетермінації. За результатами досліджень вони дійшли висновку, що в людини є три вроджені потреби: компетентність, зв'язок з іншими людьми, автономність. Не враховуючи першу і другу потреби, не можна зрозуміти сутності внутрішньої мотивації. Відчуття компетентності – необхідна умова мотивації, спрямованої на дослідження довоколишнього світу і водночас реакція на труднощі. Але перед тим, як досягти компетентності, людина повинна відчувати автономність. Автономність треба зрозуміти як поведінку, яка проявляється при відсутності зовнішнього контролю [6, с. 549].

Можна вважати, що успіх у дослідницькій діяльності, так само, як і в іншій, багато в чому пов'язаний із прагненням мотивації досягнення успіху.

Для того, щоб виникла мотивація досягнення успіху, необхідно створити такі умови, коли людина ввійде в стан когнітивного дисонансу.

Люди, які проявляють цікавість до наукової творчості, дуже часто займаються нею для того, щоб змінити когнітивний дисонанс. Про те, що когнітивний дисонанс є умовою виникнення мотиву когнітивної діяльності, писав видатний учений Фестінгер, який сформулював свою теорію когнітивного дисонансу, виходячи з теорії поля Левіна і теорії когнітивного балансу Хайдера. Основою цієї теорії є потяг до «гармонії, узгодженості й конгруентності когнітивних репрезентацій зовнішнього світу й себе» [7, с. 206].

Як уважав Зайонц, когнітивний дисонанс можна редуціювати або знищити тільки додавши нові знання, або змінивши ті, що вже є. У навчальному процесі у ВНЗ навчання будується як дослідницький процес, який здійснюється у вигляді самостійної дослідницької діяльності студентів і проходить, як безперервний процес, в якому поява нової інформації призводить до потреби пошуку ще новішої інформації. Ми вважаємо, що спостерігається когнітивний дисонанс, який створює умови для

пошуку нової інформації, розвитку допитливості, що формує мотивацію науково-дослідницької, творчої діяльності. Цей процес іде паралельно з розвитком мотивації досягнення успіху.

Розглядаючи взаємозв'язок здібностей, ситуацій з мотивацією досягнення успіху вчені вважають, що успіх виражається в такій формулі:

$УСПІХ = З + М_d + С$, де $З$ – здібності;

$М_d$ – мотивація досягнення;

$С$ – ситуація (сприятливі обставини тощо) [3].

Можна вважати, що мотивація досягнення успіху при рівному (однаковому) потенціалі здібностей у кількох людей, буде сприяти досягненню успіху в тієї особи, в якій виражена мотивація досягнення успіху. Звичайно велику роль відіграють життєві ситуації, але якщо в людини є мотивація досягнення, вона отримує більші успіхи.

Ситуацію можна розглядати, як умову формування мотивації дослідницької діяльності, в результаті чого виникає самодетермінація.

Наукові дослідження завжди передбачають з'ясування не до кінця вивчених явищ. Процес формування мотивації до творчої діяльності будується на ситуації, яка виникає в навчальному процесі, і яка включає створення стану когнітивного дисонансу. Для ліквідування цього дисонансу треба знайти нову інформацію. До засвоєння і розуміння цієї інформації студенти повинні підійти через вирішення проблемної ситуації, в якій крім постановки проблеми, треба науковому керівнику, викладачеві дати напрямки вирішення її, які були б під силу студентам.

Відбуваються значні зміни в мотиваційній сфері особистості. Багато в чому це пов'язано з включенням студента до творчої діяльності.

Критерії особистості, яка сформувалася, такі:

1. Наявність у мотивах ієрархії в певному сенсі як здатності переборювати власні безпосередні спонукання заради чогось іншого. При цьому мотиви, завдяки яким відбувається це переборення, є соціальними за своїм походженням і змістом.

2. Здатність до свідомого керівництва власною поведінкою.

Мета дослідження – вивчення мотивації до творчої діяльності у студентів. В дослідженні вирішувалися такі задачі:

- вивчення мотивів науково-дослідницької діяльності студентів як творчої;

- визначення рангового місця «творчої діяльності»;

- вивчення мотивації досягнення успіху.

Перше дослідження було проведено в Одеському Національному університеті на виборці студентів двох груп другого курсу за методикою А. А. Реана. У дослідженні брали участь 27 осіб у віці 18-19 років. Переважна більшість досліджуваних – дівчата (25).

Результати, які були одержані, показали, що у 4% студентів виявлений страх невдачі, у 20% - мотиваційний полюс не виявлений і у 76% виявлена мотивація на успіх.

Друга група досліджуваних була представлена студентами ПДПУ ім. К. Д. Ушинського м. Одеси. В дослідженні брали участь 70 осіб. З них 30 студентів першого курсу, 20 – третього та 20 – п'ятого курсу.

Дослідження проводилось за допомогою двох психодіагностичних методик: методика А. А. Реана «Мотивація успіху та боязнь невдачі».

Якщо говорити про результати, отримані в другій групі, взагалі, тобто по курсах, ми отримали такі цифри:

- у 60 студентів мотивація спрямована на досягнення успіху;

- у 10 студентів мотивація спрямована на уникнення невдач.

Розглянемо результати дослідження (у відсотках):

I курс – 85% прагнення до успіху;

15% уникнення невдач.

III курс – 95% прагнення до успіху;

5% уникнення невдач.

V курс – 67% прагнення до успіху;

33% уникнення невдач.

З цих результатів ми бачимо, що у студентів п'ятого курсу найбільше число за показником "уникнення невдач".

Дослідження, яке було проведено по ціннісним орієнтаціям за методикою М. Рокича, дало такі результати:

Серед 18 термінальних цінностей «творча діяльність» зайняла одне з останніх місць у більшості досліджуваних студентів першого курсу (7,8%). У студентів третього курсу кількість виборів «творчої діяльності» як цінності збільшилася і перемістилася з останніх місць (з 17 на 12 місце). У студентів п'ятого курсу виявилось ще більше виборів «творчої діяльності» як цінності. Цей показник піднявся до п'ятого місця.

У студентів другого курсу Національного університету в порівнянні з першим курсом студентів ПДПУ рангове місце цінності «творча діяльність» стало вищим і перейшло з 17 місця на 14 місце. Отже, порівнюючи результати, одержані у студентів першого, другого, третього і п'ятого курсів ми бачимо, що відбувається позитивна динаміка такої термінальної цінності як «творча діяльність».

Можна вважати, що така зміна пояснюється тим, що студенти під час навчання прилучаються до творчості виконуючи науково-дослідницьку роботу.

Звернемось до результатів анкетування, яке було проведено студентами і містило в собі такі питання:

1. Чи цікаво вам займатися науково-дослідницькою діяльністю?

2. Чи хотіли б ви займатися науковою діяльністю в подальшому?

3. Чому ви хотіли б займатися в подальшому науковою діяльністю?

- Інтерес до самої роботи.

- Бажання проявити себе.

- Матеріальне забезпечення.

- Бажання слави.

- Бажання знати істину.

- Бажання відійти від буденності життя.
- Бажання досягти високого соціального статусу.

Дослідження показало, що студенти перших курсів менше цікавляться науково-дослідницькою роботою, а якщо цікавляться, то мотивом цього зацікавлення є перш за все бажання проявити себе, бажання слави.

З дорослішанням відбувається зміна мотивів: поперше, більше студентів цікавляться науково-дослідницькою діяльністю; по-друге, серед мотивів, які вони називають є такі мотиви як цікавість до самої роботи, бажання знайти істину. Хоча, при цьому досить багато респондентів називають такі мотиви як «досягнення високого соціального статусу».

Одержані результати також свідчать про позитивну динаміку зростання мотивації до науково-дослідницької діяльності і прояву творчості.

Підводячи підсумки, ми бачимо, що у процесі навчання формуються мотиви науково-дослідницької діяльності у студентів, – з'являються такі мотиви, як «цікавість до самої діяльності», «цікавість до істини». У студентів старших курсів, у порівнянні з

молодшими, «творча діяльність» як цінність виходить на п'яте рангове місце, у той час як у студентів першого курсу вона займає 17 місце. В той же час, мотивація досягнення успіху у студентів перших курсів вища ніж у студентів п'ятих курсів – 85% – у першокурсників прагнення до успіху і 15% уникнення невдач, а у студентів п'ятого курсу – 67% прагнення до успіху і 33% уникнення невдач.

Це можна пояснити тим, що при цьому вони відчувають тривогу, що проявляється у прагненні уникати невдач.

Наші дослідження показали, що мотивація досягнення успіху не співвідноситься із зростанням мотивації до науково-дослідницької діяльності. Ми пояснюємо це тим, що з дорослішанням у людини з'являється мотивація, яка концентрується навколо самої діяльності, і нові результати надихають на нові пошуки. Проте, перехід мотиву на процес призводить до зниження рівня мотивації успіху, тобто зовнішній компонент досягнення успіху відходить на другий план.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968.
2. *Алтунина И. Р.* Структура и развитие мотивов социального поведения. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2006. – 112 с.
3. *Занюк С. С.* Психология мотивации: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.
4. *Маслоу А.* Мотивация и личность. – СПб.:

Питер, 2003. – 352 с.

5. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.

6. *Френкин Роберт* Мотивация поведения: биологические, когнитивные и социальные аспекты. – СПб.: Питер, 2003. – 651 с.

7. *Хекхаузен Х.* Мотивация и деятельность. – СПб.: Питер; М.: Смысл, 2003. – 860 с.

Подано до редакції 30.03.07

РЕЗЮМЕ

В статье исследованы пути формирования мотивации творческой деятельности у студентов. Результаты исследований, проведенные по мотивации достижения успеха и избегания неудачи, системе ценностей и мотивов, занятия

научно-исследовательской деятельностью показали, что существует позитивная динамика мотивации научно-исследовательской деятельности в процессе обучения. При этом наблюдается разная динамика результатов у студентов разных курсов.

SUMMARY

The article presents some results of investigation devoted to students' scientific research activity. The author studies motivation of achievement and that of creative activity; demonstrates different positive

dynamics of first- and fifth-year students; suggests some ways of developing students' motivation for creative activity.